

TARİHİ HADİSELERİN KONJONKTÜREL İNŞASI

(Şia'da Kerbela Örneği)

Metin BOZAN*

Öz

İdeolojiler ve dini yapılanmalar, tarihte yaşanmış önemli hadiseleri her defasında yeniden yorumlayarak buldukları dönemin şartlarına göre yeniden inşa etmişlerdir. Bu makalede bunun bir örneği olarak Şia'nın Kerbela hadisesine tarihsel süreç içerisinde farklı yaklaşımları ele alınmıştır. Şia'da Kerbela ile ilgili anlatıların prototipi acı ve matemdir. Bu dönemde Hz. Hüseyin kendisine takdir edilen bir ölüme gitmektedir. Hadise acı ve matem merkezli yer gök ile din ve peygamberleri içeren olağanüstü anlatılarla zenginleştirilmiştir. Bu acıya paralel olarak daha sonraları Kerbela, mekansal boyutta Kabe ile kıyaslanan kutsiyete dönüştürülmüştür. Şia'nın çağdaş Kerbela söylemlerinde ise yükselen değerlere uygun bir dil geliştiren Ali Şeriati ve Mutahhari'nin görüşleri irdelenmiştir. Her ikisi de kıyam ve şehadeti ile çağlar üstü mesaj veren bir Hüseyin tasviri çizmektedirler. Ardından da İran İnkılabının öncesi ve sonrası şartları gözetken Ayetullah Humeyni'nin çağdaş ve geleneksel söylemi sentezleyen yorumları tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şia, Şiilik, Hüseyin b. Ali, Şehadet, Kerbela, Ali Şeriati, Mutahhari, Ayetullah Humeyni, Tarih

Congoncultural Construction of Historical Events (Example of Karbala in Shia)

Abstract

Society, ideologies and religious movements built reinterpreting major experienced event each time in the history according to the conditions of their time. In this essay, as an example of this, different approaches of Shia to Karbala event in the historical process have been discussed. In this period, Hz. Hussain b. Ali goes to a death which is predestinated to him. The prototype of telling stories about Karbala in Shia is bitter and mourning. In this period, the event was enriched with extraordinary stories based on bitter and mourning including earth-sky and religion and prophets. Parallel to this mourning, Karbala was, later on transformed into a holy place comparable to the spatial criterion Qabe. In Shia's contemporary Karbala understanding, the views of Ali Shariati and Mutahhari, who developed an appropriate language for the rising values, were analyzed. Both are depicting a Hussain portrait which gives a message with rising up and martyrdom over the ages. Then, observer of the conditions before and after the Iranian Revolution, Ayatollah Khomeini's interpretations synthesizing the contemporary and traditional discourse was analyzed.

Makale gönderim tarihi: 05.10.2017, kabul tarihi: 01.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.341880

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Keywords: Shia, Shiism, Hussain b. Ali, martyrdom, Karbala, Ali Shariati, Mutahhari, Ayatollah Khomeini, History,

Giriş

Erken dönemde başlayan hadiseler, özü itibari ile siyasi olmasına rağmen bir takım itikadi soruları gündeme getirecek; söz konusu soru/sorunlara çözüm arayışları süreç içerisinde çeşitli mezhepleri ortaya çıkaracaktır. Mezhepler, tarihsel kurumsallaşma süreçlerinde kendi öğretilerini (mezhebin ayırıcı inanç esasları) oluştururken bu defa aksi bir durum gerçekleşecektir. Yani geçmişte yaşanan hadiseler/tartışmalar mezhebi farklılaşmaları oluştururken bu defa oluşan öğretilere uygun olarak geçmişte yaşanan hadiseler yeniden yorumlanacak ve öğretiye uygun olarak tekrar inşa edilecektir. Öte yandan mezheplerin kurumsallaşma süreci tamamlandıktan sonra da öğretilerinin tıkandığı yerleri aşmak ya da muhaliflerin yönelttiği kimi eleştirileri bertaraf etmek için geçmişte yaşanan hadiseler yeniden yorumlanacaktır. Yorumlamanın tıkandığı yerlerde ise gerektiğinde tarih kurgulanacaktır. Yani geçmişte yaşananlar, “geçmiş gerçeklik/yaşanan gerçeklik” mezhepsel akla uygun olarak yeniden oluşturulacak; “kurgulanan geçmiş”e dönüştürülecektir. Aslında bu tür faaliyetlerin arkasında sadece mezhep (veya dini yapılanmaların) teorilerini sağlamlaştırma endişesi yatmamaktadır. Bu önemli hususun yanı sıra mezhepsel akla uygun bir gelecek inşa etme endişesi de söz konusudur. Yani tarihin inşası sadece geçmişe dönük bir faaliyet olarak gerçekleştirilmez belki de bundan daha fazla, mezhep(veya dini yapılanma) mensuplarının aidiyet bilinçlerini pekiştirmek amacıyla matuf olarak gerçekleştirilir. İşte bu şekilde mezhepsel akla uygun tarihsel algılar oluşturulmaktadır. İbadilerin, İbadiyye’yi Haricilikle ilişkilendirilmesinden arındırıp diğer Müslümanlar tarafından kabul edilebilir olma çabaları ya da bir kısım Maturidinin imam Maturidi’yi çağın ruhuna uygun içeriklendirme gayretleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu tür faaliyetlerin çok somut örneklerini gösteren mezheplerden birisi de Şia’dır. Nitekim Şia, geçmişte yaşanan ihtilafları dini terminolojiyle açıklayarak mezhepsel akla uygun bir söylem geliştirmiştir. Hatta erken dönemde vuku bulan tarihi hadiselerin mezhepsel akla uygun bir biçimde inançsal boyuta taşınması gerçeğinden hareketle Şiiiliği, “Hz. Ali’nin haklılığını savunma ve hilafetin Ehl-i Beyt’in hakkı olduğu düşüncesinin itikadileşmiş hali” şeklinde tarif etmemiz mümkündür. Şii fırkalardan Zeydiler, imametini Hz. Fatıma soyunun hakkı olduğu düşüncesini günümüze kadar sürdürmüşlerdir. İmamiyye Şiası (Oniki İmamcı Şiiilik) mensuplarıysa durumu sadece vasıfla belirlenme sınırında bırakmamış, Hz. Ali ve soyundan gelen imamların bizzat Allah tarafından atandığını savunarak “nas ve tayin” inancını benimsemiş; Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’yi Allah’ın emriyle kendisinden sonra halife/imam ilan ettiğini ileri sürmüşlerdir. Kendi teorilerinin geçmişte yaşanmış gerçeklikle uyuşmaması üzerine de neredeyse tüm sahabeyi ihanetle suçlayacak bir söylem geliştirmişlerdir. Buna göre Hz. Ali, imam olarak atanmışken sahabenin ilk üç halifeyi seçmekle Hz. Peygamber’e verdikleri ahde vefa göstermediğini ileri sürmüşlerdir. Öte yandan dört halife dönemini kendi imamet inanışlarına uygun bir biçimde “Hz. Ali’nin hakkının gasp edildiği dönem (ilk üç halife dönemi)” ve “Hz. Ali’nin hilafeti dönemi” şeklinde dönemlendirmişlerdir.

İmamiyye Şiası'nın (Oniki İmamcı Şiilik), ehemmiyet vermenin ötesinde özel anlamlar yükledikleri bir diğer tarihi hadise de tüm Müslümanların gönlünde derin yaralar açan Kerbela'dır. İşte bu çalışmada İmamiyye Şiası (Oniki İmamcı Şiilik) tarafından farklı zamanların ruhuna uygun olarak Kerbela'ya yüklenen anlamlar ele alınacak; aidiyet bilincini oluşturma ve pekiştirmedeki rolleri ile İran inkılabına giden süreç ve İnkılap sonrasındaki işlevleri irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada İmamiyye Şiası (Oniki İmamcı Şiilik), Şia veya Şii kavramları ile ifade edilecektir.¹

1. Klasik Kaynaklarda Kerbela

Klasik kaynaklar tetkik edildiğinde aslında Kerbela hadisesine giden süreçte Hz. Hüseyin'in iktidara başkaldırışının sebebinin Muaviye b. Ebi Süfyan'ın hilafeti olmadığı görülecektir. Zira her ne kadar ağabeyi Hz. Hasan'ın, Muaviye b. Ebi Süfyan ile imzaladığı antlaşma Hz. Hüseyin'in hoşuna gitmemişse de o, söz konusu antlaşmaya sadık kalmıştır. Aslında Hz. Hüseyin'in tepki gösterdiği ve kabul edilemez bulduğu husus, bir oldubittiyle hilafetin Yezid'e devredilmesidir. Bunu reddeden Hz. Hüseyin, iktidarın zorla biat ettirme baskısından kurtulmak için Medine'yi terkedip Mekke'ye hicret etmiştir.² Emevilerin Şam merkezli iktidarından rahatsız olan bir kısım Kufeli, Hz. Hüseyin'in tepkisini değerlendirmiş ve ondan girişmek istedikleri isyan hareketine liderlik etmesini istemişlerdir.³ Hz. Hüseyin de Kufeliler'in bu çağrısına uyarak Kufe'ye doğru yola çıkmıştır. Ancak o daha yoldayken gerek Emevi yöneticilerinin baskılarından gerekse diğer sebeplerden Kufeliler ahidlerini bozmuşlardır. Kufe'ye yaklaştığında şartların değiştiğini öğrenen Hz. Hüseyin, dönmek istemiş; fakat Emeviler'in Kufe valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın adamları, onu çatışmaya

¹ Makalemizde en fazla istifade ettiğimiz çalışmalar Metin Bozan, “Şii-İmami Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevi Anlatımı”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 477-492 ile Mehmet Ali Büyükkara “Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 383-408 ve “Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: XLIII, sayı: 2, s. 211-247'dir. Kendi çalışmamızdan daha ziyade klasik dönemdeki Kerbela algısından istifade ettik. Büyükkara'nın söz konusu çalışmalarından çalışmanın bütününde istifade ettik. Büyükkara, her iki çalışmada da konuyu çok başarılı bir şekilde ele almış ve Şia içerisindeki farklı yorumlara ustaca dikkat çekmiştir. Ancak biz konuyu farklı bir boyutta; tarihsel hadiselerin ihtiyaca göre konjektürel inşası bağlamında ele almaya çalışacak ve bu hususta bir perspektif vermeye gayret edeceğiz.

² Ebû Mihnef, Lut b. Yahyâ (150/767), *Maktelu Hüseyin ve Masrau Ehl-i Beytihi*, Bağdâd 1977, s. 14; İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse* (İbn Kuteybe'ye nispet edilir), Beyrut 1997, s. 182; Mes'ûdî, Ebî'l-Hasan Ali b. Hüseyin (345/956), *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, thk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, Beyrut 1997, III, 65; Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-'Abkarî el-Bağdâdî (413/1022), *el-İrşâd fî Ma'rîfeti Hucecillâhi ale'l-İbâd*, thk. Muessesetu Al-i Beyt, Beyrut 1993, II, 33; Meclisî, Muhammed Bâkır (1110/1697), *Bihâru'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992, XLIV, 324.

³ Ebu Mihnef, s. 17 vd.; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (292/905), *Târihu'l-Ya'kûbî*, Beyrut trz. II, 241-2.

zorlamışlardır. Orantısız güçler arasındaki bu çatışmada Hz. Hüseyin ve ahdine sadık kalan az sayıdaki taraftarı şehit edilmişlerdir.⁴

2. Şii kaynaklarda Kerbela Algısı

İslam dünyasında büyük bir yankı bulan Kerbela'nın tarihi seyri ile ilgili Şii-İmami kaynaklarda zikredilenler, klasik kaynaklarla zikredilenler ile büyük ölçüde uyumludur.⁵ Özellikle eşit olmayan güçler arasındaki savaşta çatışmaya zorlanması ve susuz bırakılması hakkındaki vurgu güçlüdür. Ancak kahir ekseriyeti sadece Şii kaynaklarda zikredilen diğer rivayetlerde Hz. Hüseyin'in hayatı, Kerbela hadisenin yerleştirildiği bağlam ve Kerbela'ya yüklenen anlam oldukça farklılık arz etmektedir.⁶

Şia'nın temel kaynakları ve çağdaş araştırmaları tetkik edildiğinde, onların Kerbela'ya farklı dönemlerde farklı anlamlar yükleyip zamanın ruhuna uygun yorumlar geliştirdikleri görülecektir. Her ne kadar söz konusu farklı yorumlar, kimi zaman iç içe geçmiş ise de onları, Şiiiliğin ilk farklılaşmaya başladığı zamanlardan İran inkılabına kadar devam eden süreçte yüklenen anlam örneklikleri üzerinden ele almak mümkündür.

2.1. Şuurlu Şehadet Anlatısı: Bir *Seçilmiş Travma* Olarak Daru Kerbin ve Bela

Aidiyet bilincinin harcını oluşturan Kerbela'nın Şii kaynaklardaki olağanüstü anlatımı, Allah tarafından atanmış bir imamın gaybı merkezli rivayetlerle başlamaktadır. Bu tür rivayetlerde, Hz. Hüseyin'in başına geleceklerden önceden haberdar olduğu ve Kerbela'ya kendisine takdir edilen kadere doğru yürüdüğü ana teması işlenmektedir. Sözelimi Kufe'ye gitmeden önce vedalaşmak amacıyla ziyarete gittiği Hz. Peygamber'in kabrinde uyuya kaldığında rüyada bu husus kendisine bildirilmektedir.⁷ Diğer bir rivayette ise melekler, Kufe'ye doğru yola çıkan Hz. Hüseyin'e gelip kendisine kabrinin nerede olmasını istediğini sormaktadırlar. Diğer bir grup rivayete göre ise Hz. Hüseyin, Melek ve cinlerin onun yanında savaşma isteklerini reddetmektedir. Zira o, kendisine takdir edilen kadere yürümektedir.⁸

Süreç içerisinde Kerbela'nın giderek daha da büyüyen acılara dönüşmesiyle birlikte Şia kaynaklı rivayetlerin mahiyetinde de genişleme olacaktır. Kimi rivayetlerde Hz. Hüseyin'in şahadetinin yolculuğundan çok daha önceleri bilindiği ifade edilir. Nitekim bir rivayete göre Hz. Hüseyin'in şahadeti Mirac'tayken Peygamber'e bir huri tarafından bildirilir.⁹ Diğer bir rivayette ise Cebrail'in Kerbela'dan bir miktar toprak getirip Peygamber'e verdiği ve bunun henüz doğmuş olan torunu Hz. Hüseyin'in şehit edileceği yere ait olduğunu

⁴ Ebu Mihnef, s. 34, 38, 40; Ya'kübi, II, 243, 245; İbn Kuteybe, s. 182, 184; Mes'ûdî, III, 70-71; Müfid, *İrşâd*, II, 31, 70.

⁵ Meclisî, XLV, 332-33.

⁶ Alevi-Bektaşî kaynaklardaki versiyonlar için bkz. Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008, s.151.

⁷ Sadûk, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebî Ca'fer İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Emâlî*, byy, 1362, s. 152-53; Meclisî, XLIV, 312, 327-28.

⁸ Meclisî, XLIV, 329-32.

⁹ Meclisî, XLIV, 241.

söylediği nakledilir.¹⁰ Allahü Teala'nın, Hz. Hüseyin'in doğumunu tebrik etmek için Cebrail ile birlikte bin melek gönderdiğini içeren bir rivayetteyse arzı taşıyan meleklerden Futrus'un Hz. Hüseyin'in şahadetini Hz. Peygamber'e haber verdiği söylenir.¹¹ Bazı rivayetlerdeyse Hz. Hüseyin daha çocukken, Hz. Peygamber'in hadiseyi Hz. Fatıma'ya anlattıktan sonra Hz. Hüseyin'in katillerine lanet edip **Kerb** ve **Bela** yurdu olan Kerbela'da şehit edileceğini söylediği bildirilir.¹² Şii kaynaklara göre Hz. Ali'nin de önceden şahadetten haberi vardır. Nitekim o, bir gün Kerbela'dan geçerken, hüznlenerek Hz. Hüseyin'in burada şehit edileceğini ifade eder.¹³ Kendisine gayba dair sorular sorulan bir rivayette ise Hz. Ali, Sad b. Ebi Vakkas'a oğlunun, Hz. Hüseyin'i şehit edeceğini önceden bildirir.¹⁴

Rivayetlerin zenginleştirilmesi sadece şahadetinin çok önceden bilinmesiyle de sınırlı değildir. Nitekim Kerbala toprağının mucizevi bir şekilde Cebrail tarafından Medine'ye yaklaştırılıp Peygamber'e gösterildiği¹⁵ veya Hz. Peygamber'in *isra* yoluyla Kerbela'ya gidip o toprağı bizzat kendisinin aldığı gibi, zaman ve mekan boyutunun aşıldığı rivayetler de söz konusudur.

Bu rivayetler bağlamında Şii kaynaklar bir kritiğe tabi tutulduğunda, Hz. Hüseyin'in şahadetinin hem kendisi, hem de Hz. Peygamber ve Hz. Ali tarafından bilindiğine dair rivayetlerin erken dönem Şii kaynaklarda zikredildiği görülecektir.

Muahhar Şii kaynaklarda ise rivayetler daha da zenginleştirilerek hadiseye kadim dinler de katılacaktır. Nitekim *Bihâru'l-Envâr*'da Kab. b. el-Ahbar'a nispet edilen bir rivayette, Yahudilere ait kitaplarda Peygamber'in torununun şehid edileceği; diğer bir rivayette ise katillerin, Peygamber'in şefaatine nail olamayacağı Hz. Peygamber'den 300 yıl önceye ait Rumca yazılmış Hıristiyan kaynaklarda bildirildiği nakledilmektedir.¹⁶ Öte yandan söz konusu Şii kaynaklarda Peygamberler de olaya dahil edilmekte; onların Kerbela'dan geçtikleri ve burada Hüseyin'in katledileceğini öğrendikleri nakledilmektedir.¹⁷ Rivayetlerde Hz. Havva'yı arayan Hz. Adem, Tufan esnasında Nuh, Hz. İsmail'i Allah'a kurban etmeye giden Hz. İbrahim, Hz. Yuşa ile seyahata çıkan Hz. Musa, halısıyla uçmakta olan Hz. Süleyman,¹⁸ havarileri ile birlikte yolculuk yapan Hz. İsa Kerbala'dan geçerlerken burada sıkıntılara maruz kalmışlar; bunun nedenini sorguladıklarında ise Hz. Hüseyin'in şahadetinin burada gerçekleşeceğini öğrenek üzere olmuşlardır.¹⁹ Kaldı ki, bu topraklar daha önce de pek çok şahadete şahit olmuş;

¹⁰ Müfid, *İrşâd*, II, 129; İbn Kûlûye el-Kummî, *Kâmilu'z-Ziyârât*, Nefes 1356, s. 61; Hurru'l-Âmilî (1104/1692), *Vesâilu'ş-Şâa*, Kum 1409, XIV, 524; Meclisî, XLIV, 237.

¹¹ Sadûk, *Besâiru'd-Derecât*, Kum 1404, I, 68.

¹² Furât b. İbrahim el-Kûfî (III/IX. asır), *et-Tefsîr*, byy.1410, I, 171. Meclisî, XLIV, 247.

¹³ Nasr b. Muzâhim el-Minkarî, (212/827), *Vak'atu's-Siffîn*, thk. Abdusselâm Hârûn, Kum 1403, s. 141; Keşşî, Muhammed b. Ömer (IV/X. asrın ortaları), *İhtiyâru Ma'rifeti'r-Ricâl*, tsh. ve tlk. Mirâbâd el-Esterâbâdî, thk. Mehdi er-Recâi, Kum 1404, s. 19; Sadûk, Emâlî, s. 136; Müfid, *İrşâd*, I, 332; İbn Kûlûye, s. 269; Meclisî, XLIV, 255-56.

¹⁴ Meclisî, XLIV, 256.

¹⁵ İbn Kûlûye, s. 60.

¹⁶ Meclisî, XLIV, 224, 225.

¹⁷ İbn Kûlûye, s. 67.

¹⁸ Meclisî, XLIV, 226, 242-44.

¹⁹ Sadûk, *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, tsh. Ali Ekber el-Ğıffârî, Kum 1405, II, 531-32; Kutbuddîn er-Râvendî (573/1177), *el-Harâic ve'l-Cerâih*, Kum 1409, III, 1143.

burada iki yüz nebi, iki yüz vasi ve iki yüz şehit/sıbt şehit edilip gömülmüştür.²⁰ Hatta bazı rivayetlerde bu sayı artırılarak bin nebi ve vasiye çıkarılmıştır.²¹ Bu tür rivayetlerde asıl vurgulanmak istenen husus aslında kökleri daha önceki Peygamberler'e kadar giden bir geleneğe uygun olarak Hz. Hüseyin'in Allah tarafından kurban edilmesidir. O da Hz. Yahya'nın kurban edilmesi gibi kurban edilmiştir.²²

Söz konusu rivayetlerde Daru *Kerb ve Bela* olarak nitelenen topraklarda Hz. Hüseyin'in şehadetine tüm melekler, cinler, insanlar, kuşlar ve hayvanlar, yer ve gök kısacası varlık aleminde bulunan her şeyin ağlaması da dahil edilmiştir. Ayrıca hadisenin gerçekleştiği gün de işin içine katılmış; on Muharrem "Aşura", zulmetin yaratıldığı güne dönüşmüştür. Yine o gün, olağanüstü tabiat hadiseleri gerçekleşmiştir. Sözelimi bir yıl dokuz ay kan kızılına bürünen gökyüzü, kırmızı toprak olarak yağmış/ağlamıştır. Güneş de kırk gün kusef ve kızılılığı ile ağlamıştır. Dağlar kopmuş ve yayılmış, denizler köpürmüştür.²³

Yukarıda zikredilen Hz. Hüseyin'in şehadeti ile ilgili kurguların oluşmasında kuşkusuz başat rol Hz. Peygamber'in torununun eşit olmayan güçler arasında gerçekleşen savaşta hazin bir şekilde şehit edilmesidir. Ancak süreç içerisinde gerçekleşen siyasi, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok unsurun da kurgunun oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. "Şehadet" üzerinden duyu merkezli söylem geliştirilerek Şiiliği besleyen²⁴ Kerbela, zamanla *seçilmiş travmaya* dönüşmüştür. Öyle ki yer, gök, tarih, dinler ve Peygamberler bu matemle ilişkilendirilmiştir. Kerbela acıyla nitelenen bir yer; on Muharrem "Aşura" ise **kerb**/ızdırab ve **belanın** yaşandığı kara bir zaman parçası olarak tavsif edilmiştir.²⁵ Matem törenlerine dönüştürülen Kerbela hakkındaki mersiyelerde, Hz. Hüseyin'in düşmanlarına karşı nefret, Yezid ve Muaviye b. Ebi Süfyan'ı aşarak Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i de kapsayan lanetlemelere dönüşmüştür. Nitekim Büveyhiler döneminde Gadir-i Hum'un resmi bayram ilan edilmesinin yanısıra "Aşura", resmi matem törenlerinin icra edildiği bir güne dönüştürülüp toplu ağlama ve yas tutma etkinlikleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır.²⁶ Bu durum bir yandan Şiiilerin duygularının daha da perçinlenmesine yol açarken diğer yandan da Şii çevrelerde Büveyhilerin meşruiyetinin pekişmesini sağlamıştır.

²⁰ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (460/1067), *Tehzîbu'l-Ahkâm*, Tahran 1365, VI, 73; Hurru'l-Amilî, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin (1104/1692), *Vesâilu's-Şia*, Kum 1409, XIV, 517.

²¹ İbn Kûlûye, s. 270.

²² Meclisî, XLIV, 233, 302; XLV, 201-02.

²³ Furât, I, 171-72; Meclisî, XLV, 64, 202-11.

²⁴ Krş. "Şii Hadis", çev. M. A. Büyükkara, *Ekev Akademi Dergisi*, II/2, (2000), s. 47-56, 47-56, s. 47.

²⁵ Furât, I, 171; İbn Kûlûye, s. 68. Daha geniş bilgi için bkz. Bozan, Metin "Şii-İmami Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevi Anlatımı, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 477-492, s. 481.

²⁶ İbn Esîr, Ebî'l-Hasen Ali b. el-Kerem Muhammed b. Muhammed (630/1322), *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut 1979, VIII, 549-550.

2.2. Hadiseden Mekana Transfer: Kerbela'nın Daru *Kerb ve Bela*'dan Kutsal Harem'e Dönüşümü

Kerbela'nın *Daru Kerb ve Bela* oluşu; acının zaman üstüne dönüşümü yukarıda zikredilmişti. Ancak süreç içerisinde Kerbela, bunu aşarak metafiziksel unsurlarla zenginleştirilmiş kutsal bir mekana da dönüştürülmüştür. Yani **hadisenin kutsiyeti ile birlikte mekânın kutsiyetine** de özel vurgular yapılmaya başlanmıştır. Nitekim muahhar Şii kaynaklarda bunun izlerini görmek mümkündür. Kerbela artık Allah katındaki kıdemini içeren bazı rivayetlerde Kabe ile kıyaslanmaya başlanmaktadır. Bu tür rivayetlere göre Kerbela, Kabe'den çok daha faziletlidir. Söz konusu rivayetlerin birisinde Kabe toprağı, dünyanın her yerinden insanların kendisini ziyarete gelmesi nedeniyle böbürlenmiştir. Bunun üzerine Allah onu azarlamış; mütevazî davranan Kerbela ile kıyaslandığında kıymetinin denizdeki bir damla kadar olduğunu bildirmiştir.²⁷ Bu bağlamda zikredilen diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber'den çok önceleri Allah'ın Kabe ve Kerbela'yı tevazu açısından sınavdığı nakledilmiştir. Bu sınamada Kabe toprağı, Kabe ve Zemzem'e sahip olmakla böbürlenirken; Kerbela ve Fırat nehri mütevazî davranmıştır. Allah da Kabe'ye müşrikleri, Zemzem'e de tuzluluğu vererek cezalandırmıştır. Kerbela'yı ise Hz. Hüseyin ve ashabıyla onurlandırmıştır.²⁸ Kerbela'nın Kabe ile kıyaslanmasının diğer bir yönü de zamansal açıdan kıdemleriyle ilgilidir. Bu tür rivayetlerde Kerbela'nın, Kabe'den önce yaratılmış olduğu dile getirilmektedir. Bazı rivayetlerde Kerbela'nın harem oluşunun Kabe'nin harem kılınmasından yirmi dört bin yıl önce olduğu söylenmektedir.²⁹ Belli ölçüde kutsal bir mekana dönüştürülmüş olan Kerbela'nın, bu dönemlerden itibaren kutsiyeti gitgide atırlacaktır ki, Kaçar dönemi örneğinde olduğu gibi halk; yatalak hastaları, hamileleri ve akıl hastalarını şifa niyetine buralara getirmeye başlayacaktır.³⁰

3. Daru *Kerb ve Bela*'dan Kıyamın Ateşine: İran İnkılabına Giden Süreçte Kerbala'ya Çağdaş Yaklaşımlar

3.1. Şia'da Geleneksel Anlayışın Eleştirisi

Şii çevrelerde Hz. Hüseyin'nin yaşadıklarının önceden takdir edilen bir kader olduğu; onun “şuurlu şehadet”e gittiği; yani şehit olacağını bile bile Kerbela'ya yöneldiği inancı günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda şehit edildiği tarihin yıldönümlerinde gerçekleştirilen on Muharrem/Aşura törenleri tüm canlılığıyla devam etmiştir. Yaşanan elim hadise de hala *seçilmiş travma* şeklinde aidiyet bilincini pekiştirmekte; Şii direnişin motivasyon gücü olarak rolünü sürdürmektedir. Ayrıca bu *seçilmiş travma* yeni mensuplar kazandırmakta da önemli bir işlev göstermektedir.³¹

Ağlama ve kendine eziyet etme seanslarına dönüşen söz konusu matem törenlerinin halk tarafından yaygın bir şekilde benimsenmesine rağmen özellikle

²⁷ İbn Kûlûye, s. 268; Hurru'l-Âmilî, XIV, 514-515.

²⁸ Hurru'l-Âmilî, XIV, 516.

²⁹ İbn Kûlûye, s. 268; Müfid, *Kitâbu'l-Muzâr*, Kum 1413, s. 23; Tûsî, *Tehzîb*, VI, 72.

³⁰ Doğan, Esra, “Kacarlar Dönemi İran Hac Seyahatnamelerinde Kerbela Hadisesi ve Hz. Hüseyin'in Kerbela Yolu”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 213-248, s. 215.

³¹ Büyükkara, “Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şîî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri”, s. 214.

muasır Şii ulema arasında buna tepki gösterenler de olmuştur. Söz konusu tepkilerin en radikalini İran'ın muteber ulemasından Necefâbâdî göstermiştir. Necefâbâdî, *Şehid-i Cavid* adlı eserinde mitolojik anlatılara itibar etmeyip Taberî, İbn Esir gibi klasik İslam tarihi kaynaklarına dayanarak Kerbela'yı tarihsel gerçekliği içerisinde ele almıştır. Buna göre Hz. Hüseyin, geleneksel Şii telakkisinde zikredildiği şekliyle ilahi kaderin kendisine takdir ettiği şahadet maksadıyla Kerbela'ya gitmemiştir. Onun kıyamı, tıpkı dedesi Hz. Peygamber, babası Hz. Ali ve ağabeyi Hz. Hasan gibi zalimlerle mücadele çerçevesinde gerçekleşmiştir. Onun bu girişimi, şahsi bir ihtiras veya liderliğe yönelik bir heves değil; aksine bir erdem hareketidir. Hz. Hüseyin, bu dönemde hak yoldan sapan Emevi iktidarını yıkarak meşru bir yönetim oluşturma fırsatı ele geçirdiğini düşünmüş ve şartları değerlendirerek kıyama karar vermiştir. Ancak buna muvaffak olamamış ve tıpkı dedesi Hz. Peygamber'in Uhud'ta, ağabeyi Hz. Hasan'ın ise Muaviye b. Ebi Süfyan'a yenilmesi gibi savaşı kaybetmiş ve şehit edilmiştir.³² Büyükkara'nın da belirttiği gibi *Şehid-i Cavid*'te zikredilen Hz. Hüseyin imajı, zalimlere karşı zafer kazanmak için gelen ve fakat savaşı kaybedip şehit olan kahraman bir Ehl-i Beyt lideri şeklindedir. Necefâbâdî'nin bu tepkisinin arka planında Kerbela'nın ağlama seanslarına dönüşen mersiye törenlerine bir tepkinin yattığı vakıdır. Ayrıca bu tepkinin arka planında Sünni dünyadaki bazı ıslahatçı çevrelerle gerçekleştirilen temasların bazı Şii alimlerin zihninde meydana getirdiği dönüşümün etkisinin olması da muhtemeldir.

Necefâbâdî'nin Şii imamet nazariyesinde öngörülen misyonla pek uyuşmayan bu görüşü Şia'da pek rağbet görmemiş; hatta çağdaş Şii ulema farklı farklı gerekçelerle bu görüşe şiddetle karşı çıkıp eleştirmiştir.³³

Necefâbâdî'yi bazı yönlerden eleştirenler arasında Mutahhari ve Ali Şeriatî de vardır. Ancak her ne kadar Mutahhari ve Ali Şeriatî, onu tenkit ediyorlarsa da onlar da tıpkı Necefâbâdî gibi, takdir edilen şahadete doğru yola çıkmış bir Hz. Hüseyin algısının oluşturulmasını yadırgamakta ve bunun Hz. Hüseyin'e bir ihanet olduğunu savunmaktadırlar. Nitekim Hz. Hüseyin'in şahadetinin bağlamından koparılmasını tenkit eden Mutahhari, bu yanlış algının arka planında iki sebep sıralamaktadır. Bunlardan birincisi insanların efsane ve hayalciliğe olan eğilimidir.³⁴ Diğer bir sebep ise Hz. Hüseyin'in şahadeti için ne kadar ağlanırsa o kadar sevap kazanılacağına dair bir inançtır. Bu inanç ve tutum, vaizlerin halkı ağlatmak ve cezbedebilmek için tüm marifetlerini ortaya koymaya ve hadiseyi

³² Ali Şeriatî ve Mutahhari'nin yönelttikleri eleştiriler için bkz. Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, Çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınevi, Ankara 2012, s. 130-131; Ali Şeriatî, *Şehadet*, çev. M. Şayir, Fecr Yayınevi, Ankara, 1989, s. 40-41; Mutahhari, Murtaza, *İmam Hüseyin ve Kerbela*, çev. Hasan Kanatlı, Kevser yayınları, İstanbul 2008, I, 67. Bu hususta diğer değerlendirmeler için bkz. Büyükkara, "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 383-408, s. 390-391.

³³ Büyükkara, "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?" I, 405. Necefâbâdî hakkında değerlendirmeler için ayrıca bkz. Büyükkara, "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?" I, 388.

³⁴ Mutahhari, I, 67.

daha da abartılı ilavelerle anlatmaya yönlendirmiştir.³⁵ Mutahhari'ye göre bir başka saptırma da Hz. Hüseyin'in, kendisine gönderilen özel bir emirle "Git kendini feda et!" dediği için kendini feda ettiği inancıdır.³⁶ Bu inanış zamanla Şia'da, Hz. Hüseyin'in ümmetin (ki muhtemelen bunlar Şiilerdir) günahlarına kefarete olmak için öldüğü inancını ortaya çıkarmıştır. Mutahhari, Hz. Hüseyin'in çağları aşan mesajla yüklü kıyamının, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine dair Hıristiyanların inanışı ile kıyaslandığını söylemekte ve buna şiddetle karşı çıkmaktadır.³⁷ Benzer bir eleştiriyi daha açık bir ifade ile Ali Şeriatî de yapmaktadır. Karşı çıkılan bu anlatıda Hz. Hüseyin'e, Hz. Adem'in işlediği ilk günaha kefarete olarak kendini feda eden Hz. İsa Mesih ya da Hallac-ı Mansur gibi bir rol biçilmektedir. Yani o, savaşmak için değil de şehit olmak üzere yola çıkmıştır. Bu şehadet ile de Hz. Hüseyin, kıyamet gününde ümmete ve büyük günah işleyen Ehl-i Beyt sevdalarına şefaate edecektir.³⁸ Ali Şeriatî, ağlama seanslarına dönüşen Hz. Hüseyin'in şehadetini anma törenlerinde hadisenin tarihsel bağlamından ve toplumsal mesajından koparıldığını ve bu indirgemenin gerçek mesajı perdelediğini ifade etmektedir.³⁹ Görüldüğü gibi Mutahhari ve Ali Şeriatî gibi Şii Ulema ve aydınları da geleneksel "şuurlu şehadet" misyonuna eleştiri getirmiş ve Hz. Hüseyin'in misyonu ile çeliştiğini savunmuşlardır.⁴⁰ Fakat Kerbela mesajının nasıl anlaşılması gerektiği hususunda da belli ölçülerde birbirlerinden ayrılmışlardır.

3.2. "Sınıf Mücadelesi" Bağlamında Ali Şeriatî ve *Hüseyin Varis-i Adem*

Pehlevî rejimine karşı amansız bir mücadele veren ve fikirleri ile İran'da inkılabın temellerinin atılmasında önemli bir misyon üstlenen Ali Şeriatî'nin bu süreçte halkı motive etmeye yönelik söylemlerinin harcını oluşturan en önemli unsurlardan birisi Hz. Hüseyin ve şehadeti idi. Ali Şeriatî, bu olayı tasvir ederken belli ölçülerde diğerlerinden farklı bir üslub kullanmayı tercih etmiştir. Nitekim Ali Şeriatî'nin eserleri tetkik edildiğinde onun, Hz. Hüseyin'in kıyamını kendine özgü bir üslupla tarihin derinliklerinden gelen bir mücadelenin parçası olarak ele aldığı görülmektedir. Özellikle *Hüseyin Varis-i Adem*'de, Hz. Hüseyin'in kıyamını detaylı bir tetkike tabi tutar. Buna göre Hz. Peygamber'in mirasını ayaklar altına alıp dini değerleri istismar eden⁴¹ Emevîler'e karşı Hz. Hüseyin'in önünde iki tercih vardı. Ya Ca'fer es-Sâdık gibi kendini ilme verip düşünsel savaşım

³⁵ Mutahhari, I, 71-75. Murtaza Mutahhari, halkı ağlatabilmek için uydurma rivayetlerin söylendiğini ifade etmektedir. Bkz. Mutahhari, I, 51.

³⁶ Mutahhari, I, 71-75.

³⁷ Mutahhari, I, 97, 98. Mutahhari, Hz. İsa'nın kendini insanlık için feda etmesi inancının Hz. Hüseyin ile kıyaslanmasına karşı çıkmaktadır. Zira bu inanca göre Hıristiyanlar kendi günahlarının keffareti olarak Hz. İsa'nın kendini feda ettiğini inanmaktadırlar. Oysa Hz. Hüseyin kıyamının örnekliliğini göstermiştir. Bkz. Mutahhari, I, 140.

³⁸ Ali Şeriatî, Hz. Hüseyin'i yüceltmek için ustaca hazırlanmış manasız bir takım rivayetlerle cellatlarının da ilahi takdir ile hareket eden masum insanlar gibi anlatıldığını söyleyip bu tür rivayetleri eleştirmektedir. Bkz. Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 167.

³⁹ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 110.

⁴⁰ Benzer ifadeleri içeren bir örnek için bkz. Yezdani, Abbas "Ashura As A Defense of Islam Against The Dictatorship and Corruption of Umayyad Regime", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, 205-212, s. 209-210.

⁴¹ Ali Şeriatî, *Şehadet*, s. 36-37.

verecekti ki bu, onun şartlarında doğru bir seçenek olamazdı. Ya da düşmana zarar verecekti.⁴² Hz. Hüseyin, ikinci yolu tercih etti. Ancak klasik Şii kaynaklarda zikredildiği gibi bu, tarihte biçilen bir kadere yolculuk değildi. Aksine Hz. Hüseyin'in yolu; yani onun kıyımı, tarihin derinliklerinden gelen İbrahimî bir yoldur. Hz. Adem'den beri süregelen kutsal bir mücadelenin devamıdır. Ali Şeriatî bu bağlamda Habil-Kabil, Nuh'un gemisi, Ashab-ı Kehf, Hz. İbrahim-Nemrut, Musa-Firavun, İsa-Kayser, Mazdek-Enuşirvan, Yahya-Herodis mücadelelerini hatırlatır. Özellikle kötülerini Musa-Firavun mücadelesinde daha da somutlaştırır. Hz. Musa'nın savaşında Saraya/Firavun'a destek veren sermaye/Karun ve tapınak/Bel'am'a dikkat çeker. Bunları despotizm, ekonomik ve kültürel sömürü olarak nitelendirir. Bir başka yerde de bu üçlüyü güçlüler, zenginler ve ruhbanlar olarak niteleyip toplumun siyasal ekonomik ve dini güçlerini ellerinde bulunduranlar şeklinde tarif eder.⁴³ İslamiyet'in gelişiyi bu mücadelenin Hz. Muhammed ile Mekke soyluları, Hz. Ali ve Hz. Hasan ile Muaviye b. Ebi Süfyan arasında sürdüğünü ifade eder.

Ali Şeriatî, tarihteki söz konusu mücadeleyi mağdurlar ve mağlupların hak ve adalet mücadelesi olarak niteler. Bu bağlamda Muaviye b. Ebi Süfyan'ın, Kur'an'ı sancaklara asarak dini istismar edip Hz. Ali'ye karşı savaşa giriştiğini; onun yeşil sarayının Ebu Zerr'in kemikleri üzerine kurulduğunu söyler. Burada vermek istediği mesaj, adaletin ve hakkın tecellisi olarak mücadele eden tarihi şahsiyetlerin zulme uğradığı ve sonlarının hüznü olduğu. Hz. Ali, ibadet mihrabında şehit edilirken Ebu Zerr Rebeze çölünde ölmüştür.

Görülmektedir ki, Ali Şeriatî, Hz. Hüseyin'in mücadelesinin, Hz. Adem'e kadar götürülebilecek bir mücadelenin bir izdüşümü şeklinde nitelemeye çalışmaktadır. Buna göre Hz. Hüseyin'in mücadelesi, Hz. Adem'den beri süregelen onurlu *veraset* damarının, Yezid b. Muaviye'ye kadar gelen ikinci bir *veraset* damarıyla mücadelesidir. Yani Ali Şeriatî'ye göre Hz. Hüseyin ve şehadet, İbrahimi tarihte yer alan hareket zinciriyle anlam kazanmaktadır ve Hüseyini İnkilab, yalnızca bu şekilde yorumlanması halinde doğru kavranabilir.⁴⁴

Ali Şeriatî, Hz. Hüseyin'in davasının siyasal olup olmadığı hususunu da tartışır. O, başta Mutahhari olmak üzere diğer bazı Şii ulemanın savunduğunun aksine Hz. Hüseyin'in kıyamının siyasal bir mücadele olduğunu belirtir. Buna göre zalim yönetimlerden, gaspettikleri iktidarı almanın, tıpkı diğer imamlar gibi Hz. Hüseyin'in de hem hakkı hem de görevi olduğunu belirtir. Yani Hz. Hüseyin, açıkça bir siyasal inkılap mücadelesi vermiş; siyasal bir devrime girişmiştir.⁴⁵

Ali Şeriatî daha sonra Hz. Hüseyin'in izlediği yöntem hususunda bilgiler vermektedir. Buna göre inançlı ve yüce değerlere sahip olanlar düşmanla iki türlü mücadele edilebilmektedir. Güçlü oldukları dönemde mücadele yöntemi cihattir. İnananlar, söz konusu cihatla imanlarını, izzetlerini ve tarihlerini güvence altına alırlar. Güçsüz oldukları yani mücadele imkanlarından yoksun oldukları dönemde ise yapacakları mücadele şehadettir. Bu bağlamda şehadet cihattan sonraki bir hükümdür. Cihadın yapılamadığı dönemlerde yüce değerleri korumak için başvurulan bir yöntemdir. Sonuçta Ali Şeriatî, mazlum ve mağdurların, zalimi

⁴² Ali Şeriatî, *Şehadet*, s. 37, 39-40.

⁴³ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 43-46, 69, 56-57, 110, 111.

⁴⁴ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 70, 77, 110

⁴⁵ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 131.

yenecek gücü olmadığı zaman ve ortamda, şehadetin bir cihad biçimi olduğuna vurgu yapmaktadır. Böyle dönemlerde şehadetin, insanlığın yaşam güvencesi ve inancın kalıcı mayası görevini üstlendiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Bunun da ötesinde bazen şehadet, cihadın yapamadığı etkiyi yapıp çok daha etkili sonuçlar ortaya çıkarabilir. Nitekim Ammâr b. Yâsir'in Sıffin harbindeki şehadeti, elli yıllık cihadından çok daha fazla etki yapmış; kendi zamanını aşan bir mesaja dönüşmüştür.⁴⁷ İşte tüm bunlar Hz. Hüseyin'in şehadet yolunu neden tercih ettiğini bize açıklamaktadır. Buna göre Hz. Hüseyin, cihad imkanına sahip değildi.⁴⁸ Zira onun döneminde, Hz. Ali ve Hz. Hasan'ın destekçisi olan ilk kuşak direnişçileri öldürülmüş ya da sindirilmiştir. Emevi baskısıyla direnişin merkez üssü de elden çıkmıştır. Yani Hz. Hüseyin mücadeleye girişirken dedesi, babası ve kardeşinin liderliğini yaptığı *hakikat ve adalet cephesinden* kendisine ne bir kılıç ne de bir asker kalmıştı.⁴⁹ Daha açık bir ifadeyle Hz. Hüseyin'in cihat için kendi varlığından başka bir şeyi yoktu.⁵⁰ Düşmanı yenebilecek güce sahip olamaması nedeniyle cihattan bir sonraki aşamayı uygulamak durumundaydı ki o da şehadetti. O, şehadetin bir yenilgi değil bir seçim olduğunu; cihadın mümkün olmadığı durumlarda "nasıl ölünmesi gerektiğini" öğretmiştir. Zira o bir şehadet öğretmenidir. Zafere, ancak kendisini özgürlük ve aşk mihrabında kurban ederek ulaşılacağını öğretmek üzere yola çıkmıştır. İnsanlığa nasıl yaşanması gerektiğini öğreten Hz. Peygamber'in varisi, insanlara nasıl ölmeleri gerektiğini de göstermiştir. O, düşmanı yenemese de çağları aşan bir mesaja dönüşen şehadeti ile onlara üstün gelmiştir.⁵¹ Çağları aşan bu mesajda kan ile bedel ödemek Hz. Hüseyin ve arkadaşlarına⁵²; şehadet çağrısını iletme ise Zeyneb'e nasip olmuştur. Sonraki nesiller de ya Hz. Hüseyin'in ya da Zeyneb'in görevini üstlenmelidir. Bu görevi üstlenmeyenler Yezid b. Muaviye'nin safındadır.⁵³

Görülmektedir ki, Ali Şeriatî, Hz. Hüseyin ve Kerbela yorumunda *haklı olan iktidarı geri almak için şehadeti alternatif bir savaş biçimi* olarak sunmaktadır. Ancak onun vurgu yaptığı bir diğer önemli husus da Hz. Adem'den beri süregelen hak-batıl mücadelesidir. Ancak o bu mücadeleyi bir "karşıtlık" üzerine kurmuş ve Hz. Hüseyin'in varisi (ki bu, *Varis-i Adem* demektir) olduğu damar ile Yezid b. Muaviye'nin varisi olduğu damar şeklinde sınıflandırmıştır. Yani bu karşıtlığın kökeni tarihin derinliklerine gitmektedir.

Ali Şeriatî'nin, Hz. Hüseyin'in mücadelesininin köklerini Hz. Adem'e kadar götüren, saray-sermaye-ruhban üçlüsünün sömürü düzeni ve bu düzene karşı başkaldıran *hakikat ve adalet cephesi zeminine oturtması onun marksizmden etkilendiğini iddiasını gündeme getirmiş*; doğa ve tarihte belirleyici olan süreçlerin kendi içerisindeki karşıtlıkla oluştuğuna inanan diyalektik ve tarihsel

⁴⁶ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 167-168, 170.

⁴⁷ Bkz. Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 170.

⁴⁸ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 131.

⁴⁹ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 118, 121-122.

⁵⁰ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 172-173

⁵¹ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 149.

⁵² Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 166

⁵³ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 182-184. Ali Şeriatî hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Büyükkara, "Çağdaş Şîa Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası" s. 394 vd.

materyalizmden⁵⁴ ilham aldığı ileri sürülmüştür. Gerçekten de onun tarihe bakışı tetkik edildiğinde Hz. Adem döneminde başlayan tek düzenin Kabil'in Habil'i öldürmesi ile çatışan iki düzene dönüştüğü şeklindeki ifadesi, kan davası merkezli bir diyalektik/çatışma düzeni söylemini benimsediğini ortaya koymaktadır.⁵⁵ Onun anlatısında Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed, mülkiyetin ilk kurbanı Habil sünnetinin varisleri; karşıtları ise şehitlerin kafataslarıyla zafer şarabı içen zalimlerdir.⁵⁶ Hüseyin Varis-i Adem kitabını tetkik eden Mutahhari, Ali Şeriatî'nin söz konusu tarzının Marksist tarih yorumu perspektifine dayandığını söyler. Hatta bu söylemin geleneksel mersiyele benzerliğine de vurgu yaparak *marksist mersiye* olarak niteler.⁵⁷

3.3. Çağları Aşan Şehadet Mesajı: Mutahhari ve İslami Amel Mektebi:

Hz. Hüseyin ve Kerbela hususunu detaylı bir şekilde ele alan Şii alimlerden birisi de Murtaza Mutahhari'dir. O da Kerbela'nın "halkı yozlaşmış düzene karşı harekete geçme" amacına matuf bir yorum biçimini benimsemiştir. Fakat onu diğerlerinden farklı kılan bir takım hususiyetler vardır. Aşağıda da görüleceği gibi Mutahhari, Necefâbâdî'nin "anlamacı bilgin" tavrının aksine "yorumlamacı"; Şeriatî'nin "İdealist devrimci" tavrının aksine "gerçekçi ve toplumsal aidiyet bilinci zeminine oturan belli ölçülerde gelenekçi" bir tavra sahiptir. Onun eserleri tetkik edildiğinde kutsal bir kıyam olarak nitelediği Kerbela'yı, "doğulu bir aydının" daha doğru bir ifadeyle "klasik bir felsefe aliminin üslubu ve nispeten gelenekten beslenen bir aydınlanmacının düşünceleriyle sunduğu görülecektir. Mutahhari, Kerbela'yı neden kutsal bir kıyam olarak gördüğünü temellendirebilmek için öncelikle kutsal kıyamın şartlarını sıralamaktadır. Bunlar, kıyamın hedef ve gayesinin şahsi menfaat değil, *toplum ve hakikatler, adalet ve tevhid olması, güçlü bir basiret ile iç içe bulunması* ve kıyamın *yalnız bir fert* tarafından gerçekleştirilmesidir. Tüm bu özelliklerin Hz. Hüseyin'in kıyamında mevcut olduğunu; onun kutsal bir kıyam için tek başına Kufe'ye yöneldiğini ve bu şekilde bir **mektep** meydana getirdiğini ifade etmektedir. Bu mektebin prensiplerini de Hz. Hüseyin'in "İslam, iman eden kimseye zulmün, tecavüzün, fesadın ve günahın karşısında kayıtsız kalmamayı emretmektedir" ile "benim kıyamım İslam'ın temel prensipleri ile ilgilidir"⁵⁸ şeklindeki sözlerine dayandırmakta ve adını *İslami Amel Mektebi* koymaktadır. Mutahhari, Hz. Hüseyin'in kıyamının kutsallığı kadar hamasetinin kutsallığından da söz eder. Buna göre Hz. Hüseyin; *sözü, gayreti, cesareti, mertliği, direnci kısacası her yönüyle hamaset sahibi* birisidir.⁵⁹ *O, insanlık için mücadele etmiştir.*

⁵⁴ Egemenliği ele geçiren tüm daha önceki sınıflar, kazanmış oldukları yaşam konumunu, bütün toplumu bu kazanımın buyruğu altına sokarak güvenceye almaya bakmışlardır. Şimdiye kadar toplumların hepsi ezen ve ezilen sınıfların karşıtlığına dayanmaktaydı. Ama bir sınıfı ezebilmek için ona en azından kölece varlığını sürdürebileceği koşulları sağlamak gerekir. Bkz. Karl Marks-Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Eriş Yay. Byy. Trz.

⁵⁵ Büyükkara, "Çağdaş Şîa Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası" s. 395.

⁵⁶ Ali Şeriatî, *Adem'in Varisi Hüseyin*, s. 69.

⁵⁷ Bkz. Mutahhari, III, 211-214.

⁵⁸ Mutahhari, I, 93-99

⁵⁹ Mutahhari, I, 130.

⁶⁰Mutahhari, Hz. Hüseyin'in hamasetinin kutsallığını da bazı özelliklere bağlamaktadır. Bunlar, kendi nefsi ya da kabilesi yahut ırkı için değil; hak ve hakikat için kıyam, mücadelesinin, *gerçekleşeceğine dair hiç kimsenin ümit taşımadığı özel şartlarda ortaya çıkma ile güçlü bir istikamet ve basiretin var olmasıdır. Yani diğer insanların göremediği şeyleri görmesidir.* Nitekim esas tehlikeyi göremeyen diğer sahabenin aksine o, *Emeviler'in tehlikesini sezebiliyor, inkılabın gelecekte nasıl izler bırakacağını anlayabiliyordu.*⁶¹

Görülmektedir ki, Mutahhari, Hz. Hüseyin'in inkılabını hem kıyam hem de hamaset yönünden kutsal addetmekte ve onun *İslami amel mektebinin* bir gereği olarak tüm olumsuz şartlara rağmen Kufe'ye yönelip Kerbela'da şehit olduğunu ifade etmektedir.

Sonraki nesillere Kerbela'dan iki mesaj kaldığını ifade eden Mutahhari'ye göre Hz. Hüseyin'in şehadetinin, *biri beyaz ve nurlu olan diğeri siyah ve karanlık olan iki sayfası vardır.*⁶² Karanlık sayfası Kerbela'nın *büyük bir cinayet öyküsü; hadsiz, hesapsız bir zulüm olmasıdır.* Mutahhari, tarihsel süreç içerisinde genelde Kerbela'nın sadece karanlık sayfasının okunduğuna dikkat çekmekte; bu durumdan dolayı Kerbela'nın kendisine ağıt ve mersiyeler okunan bir olaya indirgenliğini söyleyip eleştirmekte;⁶³ bunun mücadele edilmesi gereken bir tahrif olduğunu söylemektedir.⁶⁴ Kerbela'nın ön plana çıkarılması gereken sayfası ise beyazdır. Hüseyin'in inkılab aniden gelişen tesadüfi bir inkılap değildir. Aksine bilinçli bir inkılaptır.⁶⁵ Zira söz konusu beyaz sayfada Kerbela, *zalim güçlere teslim olmama ve boyun eğmeme yönüyle bir tebliğ ve mesaj ve İslam'ı tanıma misyonu taşımaktadır.* Nitekim Hz. Hüseyin, Yezid b. Muaviye b. Ebi Süfyan'ın biat talebini reddedip Medine'den Mekke'ye hicret etmiştir. Kerbela diğer bir açıdan *el-Emru bi'l-Maruf ve'n-Nehyu ani'l-Münker*'dir. Bu bağlamda ondan Yezid'e biat istemeselerdi de Hz. Hüseyin yine susmayacak ve onlarla mücadele edecekti. Bir başka açıdan Kerbela, *hücceti tamamlamaktır.*

Mutahhari, Hz. Hüseyin tek başına kıyam etmesinin de gerekçelerini sıralamaktadır. Onun bu tutumunun, İslam'ın genel hüküm ve emirlerine uygun olduğunu; öleceğini bildiği halde kıyam etmesi onun bir hedefe ulaşmayacağı anlamına gelmediğini savunmaktadır. Zira Hz. Hüseyin'in hedefi, liderliği ele geçirmek değil; Emevi iktidarının gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktı ki, Şehadeti ile de bunu gerçekleştirmiştir.⁶⁶

Tarihi hadiselerin hiçbirisinin kendi döneminde tam olarak anlaşılmadığını ancak uzun bir zaman geçtikten sonra kavranabildiğini iddia eden Mutahhari, büyük şahsiyetlerin de pek çoğunun değerinin çok sonraları anlaşılabilirdiğini ileri sürmekte ve Kerbela ile Hz. Hüseyin'in de bu kategoride olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Hz. Hüseyin'in şehadeti bir zaferdir. Zira etkisi/mesajı çağları aşmıştır. O, şehadeti ile daha da canlanmıştır. Kölelik ve esareti yıkıp topluma cesaret ve yiğitlik vermiştir. Zira onun şehadeti halkın ruhunu canlandırmış; onlara şahsiyet kazandırmıştır. Bir ideale sahip

⁶⁰Bkz. Mutahhari, I, 133, 147.

⁶¹ Mutahhari, I, 147-151.

⁶² Mutahhari, I, 133; III, 88-89

⁶³ Mutahhari, I, 139, 144.

⁶⁴ Mutahhari, I, 110

⁶⁵ Mutahhari, II, 236

⁶⁶ Mutahhari, III, 170-171.

olduklarını, başkalarına bağımlı olmadıklarını hatırlatmıştır. Şehadetin ilk meyvesinin, Hz. Hüseyin'i yüzüstü bırakan Kufelilerden oluşan Tevhabun hareketi olduğunu belirten Mutahhari, Emeviler'in de çok geçmeden ölüsünün dirisinden çok daha fazla tehdit oluşturduğunu kavradıklarını söylemektedir. Zira Hz. Hüseyin, şehadeti ile topluma aşk ve ideal vermiştir. Şehadet o zaman dünyayı nasıl sarstı ise etkisi bugün de devam etmektedir.⁶⁷

Mutahhari'nin Hz. Hüseyin, Şehadet ve Kerbela'ya yüklediği anlam ve bu bağlamda ortaya koyduğu kriterler dikkatlice tetkik edildiğinde onun Kerbela'da yaşanan gerçekleri teorize ettiği; yani kutsiyet kriterlerini Kerbela pratiğinden yola çıkarak oluşturup sonra da bu kriterler çerçevesinde Kerbela'yı Hz. Hüseyin'in şahsında kutsal kıyam ve kutsal hamaset olarak nitelendirdiğini görmek mümkündür. Nitekim "kıyamın yalnız bir fert tarafından gerçekleştirilmesi" ile Kerbela'yı yorumlarken Hz. Hüseyin'in, şehadeti ile toplumu uyandırmak istediği; yani şehadetinin çağlara hitap eden bir mektep olduğunu *kutsal kıyamının İslami Amel Mektebi*'nin zeminini oluşturduğu ifadeleri bunu belirgin bir şekilde ele vermektedir.

3.4. İran İnkılabını Koruyup Yaşatma Bağlamında Geleneksel ve Çağdaş Yorumların Sentezi: Ayetullah Humeyni

Kerbela'ya dair değerlendirmeler yapıp özgün fikirler ileri süren önemli şahsiyetlerden birisi de İran inkılabının lideri Ayetullah Humeyni'dir.⁶⁸ Humeyni'nin Kerbela'ya yönelik değerlendirmelerinin en dikkat çekici yönü İran inkılabından sonra Kerbela hadisesinin nasıl yorumlanması gerektiğine dair olanlarıdır.⁶⁹

Ayetullah Humeyni, Kerbela'yı anlatmadan önce "Fırka-i Naciye"⁷⁰ olarak nitelediği Ehl-i Beyt'e zulmedip hakkını gaspeden Emeviler'in gaye ve hedeflerine değinmektedir. Zevk ve sefahete düşkün Cahiliye artığı Arap milliyetçisi Emeviler, hilafeti saltana dönüştürüp tağuti bir rejim kurmak istemektedirler. Nitekim Allah'a olan ahidini bozan Yezid, hilafet kisvesi altında hile ve zulümlerini yapıp Müslümanların malını talan etmiştir.⁷¹ Bu durum Hz. Peygamber'in mirasına karşı büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu zulme karşı mücadele edilmesi, tevhid ve adaleti diriltilmesi ve İslam toplumunun kurtarılması gerekmektedir.⁷² İşte bu noktada "Kâniatın yaratıcısı, Hüseyin b. Ali'yi vazifelendirmiştir."⁷³

⁶⁷ Mutahhari, III, 53, 137, 139, 141, 165-167, 173-174, 197. Mutahhari hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Büyükkara, "Çağdaş Şia Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?" I, 398 vd.

⁶⁸ Bu konuşmalar ağırlıklı olarak "İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı" içinde derlenmiştir. Bkz. *Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, Tahran Trz

⁶⁹ Humeyni ve Kerbala hakkında değerlendirmeler için bkz. Büyükkara, "Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şîî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri", s. 227 vd.

⁷⁰ *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 11.

⁷¹ *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 27.

⁷² Humeyni, Ruhullah, *Velayet-i Fakih*, s. 21.

⁷³ *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 27, 45, 65.

H. Hüseyin bu görevi gerçekleştirmek istediğinde bir “süper güç” karşısında sadece bir avuç adama sahipti. Harekete geçtiğinde onları deviremeyeceğini biliyordu. Zaten onun görevi dünyevi iktidar değil; aksine kendini feda ederek toplumu uyandırmak ve İslam’a yönelen tehdidi bertaraf etmektir. Bu nedenle görevi üstlendiğinde içinde bulunduğu olumsuz şartlara bakmadı. Büyük bir huzur ve huşu içerisinde bir avuç adamıyla “süper bir güce” karşı direndi. “canı pahasına da olsa, zalim bir rejime karşı çıkabilmek için kıyam ettive bu yolda şehit edildi.”⁷⁴ Şehadeti ile O, Yezid’in zulmüne sessiz kalmayı ve onun suçuna ortak olmayı reddetti.⁷⁵ Bu eylemiyle Emeviler’in icra ettikleri zulmü ortaya çıkardı. Zahiren mağlup olsa da aslında Emeviler’i yenmiş oldu. Zira o, şehadetiyle milleti uyandırdı ve zalim iktidarın köklerini kazıdı. Yani o, gerçekleştirdiği bu eylemle İslam dininin Emeviler’in eliyle tahrifata uğratılmasına mani oldu.⁷⁶

Ayetullah Humeyni, zulüm karşısında bir adalet devleti kurmak için gerçekleştirilen⁷⁷ büyük bir hareket olarak nitelediği Hz. Hüseyin’in kıyamını aynı zamanda öğretici yönünün de olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Hz. Seyyidüşşuheda’nın şehadeti aynı zamanda “zorba yönetim karşısında ne yapılması gerektiğini”;⁷⁸ savaş meydanında ve cephe gerisindekilerin nasıl tebliğ ve propaganda yapması gerektiğini bizzat ve bilfiil kendi eylemiyle (bilinçli şahadet) gösterip öğretmiştir.⁷⁹

Yukarıda anlattıkları ile Humeyni, yer yer Ali Şeriatî ve Mutahhari’nin düşünceleriyle uzlaşan ifadeler kullanmaktadır. Ancak Allah’ın onu bu işe görevlendirdiğine ve Hz. Hüseyin’in büyük bir huzur ve huşu içerisinde kendisine takdir edilen bilinçli bir şahadete gittiğine yaptığı vurguyla Humeyni, onlardan ayrılarak geleneksel söyleme yakın bir üslup kullanmaktadır. Nitekim Hz. Hüseyin’in, şehadeti ile çağlar üstü bir mesaj verdiği vurgu yaptıktan sonra aidiyet bilincinin oluşturulmasında en önemli rolü *taziye ve mersiye geleneğinin* üstlendiğine vurgu yapmaktadır. İlk başlardan beri Kerbela’nın matemi tutulmuş; bu geleneği yaşatan meclisler kurulmuş; matem tutmaya gelenler de bu meclislerde ağlamışlardır.⁸⁰ Humeyni’ye göre söz konusu matem geleneğinin başlatıcıları ve devam ettiricileri bizzat imamlardır. Bu işin önemini bilen tüm imamlar, büyük bir sevap olduğunu söyledikleri matemi teşvik ederek hem Hz.

⁷⁴ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s. 26, 86; *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 27, 35, 41, 45, 65.

⁷⁵ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s. 156. "Herkim böyle bir zalim yöneticiyi görür, onun böyle zulümle iktidar ettiğine şahid olur ve duruma ne eliyle ne diliyle tepki gösterip müdahalede bulunmazsa yeri, o zalim yöneticiyle aynıdır" *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 27.

⁷⁶ *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 45, 65.

⁷⁷ *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 35.

⁷⁸ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s. 156; *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 51.

⁷⁹ *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 51. “Bu okulun mesajını daha sonra kız kardeşi Zeynep ile oğlu Seccad da taşımışlardır. Hz. Zeyneb selamullahi aleyha, Yezid’in karşısına dikilip onu öylesine tahkir etti ki Emeviler hayatları boyunca o kadar tahkire uğramış değildir. Keza bunların yol boyunca Kufe ve Şam’da yaptığı konuşmalar ve Hz. Seccad selamullahi aleyh’in minberde yaptığı hitabe Onlar zorba iktidarlar karşısında ne kadınların, ne erkeklerin; korkmaması gerektiğini öğrettiler.” *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 51.

⁸⁰ *İmam Ayetullah Humeyni’nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 5, 11, 59, 65, 73.

Hüseyin'e hem de kendi adlarına minberlerde mersiye okunmasını istemişlerdir. Hatta ağlatan ve ağlayanların veya ağlıyormuşçasına davrananların büyük sevap kazanacaklarını buyurmuşlardır. Ayetullah Humeyni, imamların bu tutumlarının siyasi, psikolojik ve felsefi arka planının olduğunu vurgu yapmaktadır. Buna göre sevap maksadıyla gözyaşı dökenlere katılanlar aslında bir mekanda bir araya gelerek egemen güçlere karşı bir örgütlenme eylemi icra etmekteydiler. Bu şekilde sayıca az olsalar da oldukça imanlı gruplar ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu ağlamaları görüp neler olduğunu soran diğer insanlar da onlara katılmışlardır. "Bu da göstermektedir ki, mersiye ve ağlamaların ibâdî ve ruhani boyutlarına ilaveten meselenin içinde önemli bir siyasi boyut da vardır."⁸¹Nitekim Kerbela'yı anmak için organize edilen bu yas programları, taziye meclisleri, sinelere vurma pratikleri sayesinde Şiilik, varlığı ve aidiyet bilinci yüzyıllarca muhafaza etmiştir. Söz konusu pratikler, günümüzde de örgütlü bir biçimde icra edilmeye devam etmekte ve bu yolla Şiiliğin tarihsel bilinci diri tutulmaktadır. Nitekim gerek İran halkının gerekse diğer İslam ülkelerindeki Şii nüfusun örgütlenmesinde bu merasimler güçlü bir işlev görmektedir. Bu dinin ve islam beldelerinin (Şiâ beldelerinin) halâ ayakta ve canlı kalabilmiş olmasının sırrı bu hadisedir. Bu durum Hindistan, Pakistan, Endonazya, Irak, Afganistan ve diğer yerlerde de kendini göstermektedir. Ayetullah Humeyni, daha sonra İran özeline geçerek görüşlerini buralardaki hadiselerle teyit ettirmektedir. Buna göre İran'da milyonlarca insandan oluşan kalabalık kitleler, muharrem ve safer aylarında özellikle de "Âşura'nın yaşandığı on günde; bir bütün haline gelerek tek yöne doğru hareket etmektedir". Yani Müslümanlar arasında vahdeti sağlamaktadır. İşte bu matemler "müslümanların, bilhassa oniki imam Şiasının milliyet ve kimliğini korumakta;" "hak dinin ve Şiiliğin esasının kalıcılığını sağlamaktadır. Ayetullah Humeyni buna, İran şahının kendilerine karşı tertiplemiş olduğu komplolara karşı 15 Hordad (5 Haziran 1963)'da hatipler, vaizler, cuma ve cemaat imamları vasıtasıyla bir anda bütün ülkede protestoların gerçekleştirilmesi ile "Kara Cuma" olarak tanınan 17 Şehriver (8 Eylül 1978) de Tahran'da gerçekleştirilen büyük yürüyüşte dinî-ilmîye medreseleriyle üniversite ve çarşı-pazarın yerine getirdiği fonksiyonu örnek vermektedir. Humeyni daha sonra demektedir ki, Kerbelâ konusunda milletimizin tamamında görülen bu uyum ve organize dünyada vuku bulan en büyük siyasi olay, en büyük psikolojik hadisedir. Ardından da bu ve buna benzer faaliyetlerin taziye merasimlerinin sayesinde gerçekleştiğini ve bunun "İslam'ı ortadan kaldırma ve ruhaniyetin kökünü kazımaya yeltenen iktidarları tarih boyunca korkuta geldiğini" ifade etmektedir.⁸² Ayetullah Humeyni öte yandan yas programları, mersiye ve ağıtlara tavır alanları eleştirmektedir. Buna göre söz konusu faaliyetler sürdükçe emellerine ulaşamayacaklarını anlayan emperyalist güçler, yas programlarını hedef tahtasına

⁸¹"Mekke'den çıkması büyük bir siyasi hareketti. Bu hareket bütünüyle siyasi bir hareketti, islamî - siyasî hareketti onun bütün hareketleri. Nitekim bu islâmî-siyasi hareket Emevileri ortadan kaldırdı işte; bu hareket olmasaydı islam ayaklar altında ezilip gidecekti." *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 45.

⁸²*İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s. 5, 14, 51, 59, 65, 73. 15 hordad için bkz. s. 14, 17 Şehriver için bkz. *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı*, s.51.

koydular. Onların talimatıyla günümüzün Yezidler'i olan⁸³ İran şahları, bu faaliyetleri büsbütün yasakladılar; minberdeki vaizlerle ulemanın elini kolunu bağladılar, tebliğde bulunmasına engel olmaya çalıştılar.⁸⁴

Ayetullah Humeyni'nin ağır eleştirisi yönelttiği diğer kesim ise taziye merasimlerinde mersiye okuyarak sergilenen ağlama gösterilerini eleştiren (aralarında Ali Şeriatî ve Mutahhari'nin de bulunduğu) çağdaş Şii ulema-aydın ve onlara tabi olan gençlerdir. Humeyni ağlama ve dövünmeleri küçümseyenlerin işin ehemmiyetini ve Şiiliği diri tutan önemli unsur olduğunu idrak edemediklerini, bu mersiye ve ağlamaların "insan yetiştirici" ve terbiye edici fonksiyona sahip olduğunu anlayamadıklarını ve bundan dolayı da emperyalist güçlerin oyununa geldiklerini söylemektedir. Bu düşüncelerinde, özellikle batıların Şiiliği "ağlayan millet" olarak nitelendirmelerinin etkisi altında kaldıklarını vurgulamaktadır. Ardından da bu yaslar, bu gözyaşları sayesinde "Kahraman millet" ortaya çıkmış; İran inkılabı da bu sayede gerçekleşmiştir, demektedir.

Görülmektedir ki, Ayetullah Humeyni çok açık bir şekilde Hz. Hüseyin'in kıyamının İran zaferinin sebebi olduğunu; Kerbelâ için akıtılan göz yaşlarıyla elde edilen motivasyon sayesinde halklarının dünyada görülmemiş bir inkılap yaparak, 2500 yıllık bir gücü tarihten sildiklerini ifade etmektedir.⁸⁵

"Hatipler, Mersiyehanlar ve Yas Tutanlara Tavsiyeler" başlığı altında Ayetullah Humeyni, onlardan mersiye, ağıt, şiir ve methiyeleri her zaman ve mekanda okuyup canlı tutmalarını istemektedir.⁸⁶ Hatta herşeylerini borçlu oldukları Muharrem merasimlerinin gürültüyle yapılmasını, sinelere vurulmasını tavsiye etmektedir. Zira "uğruna sineler döğünülmeven, gözyaşı akıtılmayan hiçbir okul, hiçbir inanç korunamayacaktır.", "vahdeti sağlayabilecek şey bu siyasi merasimlerdir. Bu hususta gevşek ve lâkayt davranılmamalıdır."⁸⁷ Ancak bunun sadece bir ağlama merasimi olmadığını, "Her gün Âşura, her yer Kerbelâ!" sloganı üzerinden izah etmektedir. Kimileri bu söze sadece "her gün ağlamak gerektiği" gibi bir anlam yüklemiştir. Oysa matemlerin sağladığı bilinçle "Her gün Âşura, her yer Kerbelâ!" sözünün, rakip ne kadar güçlü olursa olsun onunla mücadele etme mesajını içerdiğini; her şeyini feda eden Hz. Hüseyin'in bize nasıl davranmamız gerektiğini gösterdiğini ifade etmektedir. Onlar bu fedakarlıkla zulme boyun eğmeyip Yezid'i mağlup etmişlerdir. Daha sonra da Humeyni, İran'da "İslami Adalet Cumhuriyeti bayrağının dikilmesi"nde "her gün Âşura, her yer Kerbelâ!" sözünün önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre İran'da- halkın yaptıkları da aslında Âşura'nın bir tekrarıdır.

Ayetullah Humeyni, gerçekleşen inkılabın korunmasını da Kerbelâ ile ilişkilendirir. Nitekim o, "İmam Hüseyin aleyhi selam kendi kanını vererek İslamı canlandırdı; siz de onu izleyerek İslam'ı ve inkılabı garantileyin" sözüyle inkılap

⁸³ İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 51.

⁸⁴ İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 5.

⁸⁵ İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 5, 16, 59, 63, 65, 73. 2500 yıllık bir gücü tarihten sildiklerine dair ifadeler için bkz. İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 16.

⁸⁶ Humeyni, *Velayet-i Fakih*, s. 156; İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 65

⁸⁷ İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyamı, s. 65.

sonrasında da Hz. Hüseyin ve Kerbela'nın nasıl yorumlanması gerektiğini açıklamaktadır.⁸⁸

Ayetullah Humeyni'nin ifadeleri dikkatlice incelenecek olursa gerek inkılap öncesinde gerek inkılap sonrasında yas törenlerine ve ağlama merasimlerine sahip çıktığı görülmektedir. İnkılap öncesinde isyanın kıvılcımını ateşleyen unsurun muharrem ayı törenleri olduğunu; bu zemin üzerinden geliştirilen bilinçle hedeflerine ulaştıklarını söylemektedir. Bu durumda Ali Şeriatî ve Mutahhari'den farklı olarak bu matemlerdeki dövülmelere, ağlamalara sahip çıkmakta,⁸⁹ bilinçsizce katılanların bile buralarda bir kimliğe kavuştuğunu söylemektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, kıyâmı gerçekleştirebilecek neslin oluşmasının ve idamesinin de bu geleneksel zemin üzerinden olabileceğini düşünmektedir. Özellikle inkılap sonrasında da bu geleneğin sürdürülmesinde ısrarcı görüşler ortaya koymasında muhtemelen bir devlet başkanı olmanın getirdiği sorumluluğunda etkisi bulunmaktadır.⁹⁰

Sonuç

Tarihin *geleceğin inşası* ile sıkı bir ilişkisi vardır. Gelecekte nasıl bir nesil ve bakış açısı isteniyorsa geçmişte yaşanan hadiseler bu bağlama oturtulur; anlamlandırılır ve yorumlanır. Bu nedenle geçmişte yaşanan kimi hadiselerin yorumlanması zamansal ve bölgesel olarak yatay ve dikey bir şekilde farklılıklar arz edebilmekte; her dönem veya bölge şartlarına uygun konjonktürel anlamlar yüklenebilmektedir.

Söz konusu durum İslam tarihi için de geçerlidir. Başta pek çok mezhebin siyasi ihtilafları dini bir vecheye büründürmeleri, beraberinde tarihi malzemenin mezhep görüşlerine uygun bir biçimde yorumlanması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda muhaliflerin özellikle de Şii'lerin erken dönem telakkisi, ana gövdeyi oluşturan Ehl-i Sünnet'in erken dönem telakkisinden oldukça farklılık arz etmiştir. İşte mazlumca şehit edilen Hz. Hüseyin ve Kerbela'ya yüklenen anlamlar da bunun tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Nitekim Kerbela hadisesi ve bu hadise bağlamında Hz. Hüseyin, tarihsel süreç içerisinde kendini feda eden bir profilden inkılab ateşini tutuşturan bir profile dönüştürülmüştür. Söz konusu süreçlerde yapılan farklı yorumların, oluşturulmak istenen algılarla ilişkisi olduğu muhakkaktır.

Kerbela'nın Şii düşünceyi besleyen prototipi Hz. Peygamber'in torununun eşit olmayan şartlarda şehit edilışıdir. Şiiliğin imamet nazariyesinin sistematik hale getirilmesi sürecinde Hz. Hüseyin'in Kerbela'ya gidişi söz konusu algılar çerçevesinde yorumlanmıştır. Aslında erken dönemlerde Kerbela, imamet nazariyesini hem beslemiş hem de ondan beslenmiştir. Yani Kerbela hadisesi bir yandan Şii farklılaşmaya etki eden en önemli hadiselerden birisiyken; öte yandan imamet nazariyesi şekillendikçe bu kurguya paralel olarak tarihi gerçekliğinin

⁸⁸ *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyâmı*, s. 53-56. Bu slogan hakkında değerlendirmeler için bkz. Büyükkara, "Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri", s. 230, 240.

⁸⁹ Her ne kadar Batıya özenmenin bir eseri olarak nitelediği Kerbela ve şehadetin sahne canlandırmalarına (tiyatro) karşı çıkıyorsa da diğer geleneksel anmaları teşvik etmektedir. Bkz. *İmam Ayetullah Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kıyâmı*, s. 84.

⁹⁰ Humeyni'nin tutumu hakkında değerlendirmeler için bkz. Büyükkara, "Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şiî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri", s. 245.

ötesine taşınarak farklılaştırılmış ve imamet nazariyesiyle uyumlu bir formata sokulmuştur. Özellikle imamet nazariyesinin “imamın ilmi” konusunda bu husus açıkça görülmektedir. Nazariyeye göre imamın bilgisi normal bir beşerin kapasitesinin çok ötesindedir. Yani imam, tüm zamanların bilgisine sahiptir. Bu durumda Hz. Hüseyin, bile bile mi ölüme gitmiştir? Bu noktada Şii kaynaklar, imamın bilgisine uyumlu olarak Hüseyin’in öldürüleceğini bildiğini savunmaktadırlar. Bu anlayış, imamın öldürülmesinin Allah’ın takdiri olduğu yorumunu zorunlu kılmıştır. Sonuçta Hz. Hüseyin yenileceğini ve şehit edileceğini bile bile Kerbela’ya gittiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ancak neden sorusunun cevabı çok açık değildir. Bu bağlamda Hz. Hüseyin, “kurban edilişin”, Kerbela “acının”, Aşura ise “kerb/ızdırab ve bela”nın yaşandığı kara bir zaman parçası olarak tavsif edilmiştir. Bu yönüyle Kerbela, Şiiilerin bilinçaltına *seçilmiş ve transfer edilmiş bir travma* olarak kazanmıştır. Bunun aracı da yas ve matem olmuştur. Bu durum öyle bir hal almıştır ki, Şii ulemanın bir kısmının anlattıkları mit ve efsanelerle toplumu ne kadar ağlatabilirlerse o kadar mükafat elde edeceklerini sanmalarına yol açmıştır. Bu nedenle de Kerbela her dönem ve coğrafyada üzerine bir şeyler eklenerek büyümüş; içerik olarak zenginleştirilmiştir. Süreç içerisinde de kendi içerisinde bütünlük oluşturan güçlü bir Şii teolojik söylemin oluşmasına katkıda bulunmuştur. *Daru Kerb ve Bela* acısına paralel ve onunla birlikte Kutsal *Harem*’e dönüşümün yaşandığı evrede ise Kerbela’nın Kabe ile kıyaslandığına dair bir dizi rivayete rastlanılmaktadır.

Kuşkusuz acı ve kutsal harem algılarının oluşması ve nesillere aktarımında Ahbari geleneğe mensup Şii ulema etkin rol üstlenmiştir. Usuli çizgideki alimlere gelince, her ne kadar bu hususta ön plana çıkmamışlarsa da onların bu algı ile mücadele ettiklerine dair açık ve sarıh ifadelerle rastlamak güçtür. Nitekim usuli çizgideki ulemanın eserleri tetkik edildiğinde kimi mülahazalarla imamlara ait olağanüstü rivayetlerle açık bir hesaplaşma içerisine girmekten kaçındıkları gözlenecektir.

Çağdaş Şii söylemde ise Kerbela, oldukça farklılıklar arz etmektedir. Kimi Şii alimler, geleneksel söyleme sıkıca bağlıdır. Nitekim önde gelen Şii ulema arasında (her ne kadar bazı fikirlere muhalefet etseler de) geleneksel dini söylemle uyum içerisinde olan bir takım hususlar bulunmaktadır. Söz gelimi Hz. Hüseyin’in kıyamının şahsi ihtiras ya da iktidarı ele geçirip saltanatı sürdürme gibi bir niyetinin olmaması (ki kimileri siyasi bir talebinin hiç olmadığını ifade eder), genelde Emeviler, özelde ise Yezid ile uzlaşmayı reddetmesi, Allah’ın emri ve takdiri ile Kerbela’ya gitmiş olması, bilinçli bir şahadete yürümesi bunların başlıcalarıdır. Ancak çağdaş Şii söylemde, yukarıda zikredilenlerden farklılıklar; hatta Necefâbâdî örneğinde olduğu gibi bazı hususları tamamen reddetmeler de söz konusudur.

Diyalektik materyalizm söyleminin etkisinde kalan Ali Şeriati, Hz. Hüseyin’in bilinçli bir şekilde şehadeti tercih ederek çağlarüstü bir mesaj verdiğini söylemektedir. Ona göre Müslümanlara düşen görev onun ardından ağlamak değil; aksine zulme karşı güçlüyken cihad etmek, zayıf iken de şehadeti göze almaktır. İşte bu noktada Ali Şeriati’nin özgürlükçü ve eşitlikçi ateşli konuşmaları İran solunun da inkılabın yanında yer almasına vesile olmuştur.

Kerbela’nın acı ve ağlama törenlerine indirgenmesine karşı çıkanlardan birisi de Mutahhari’dir. O, bu hususta Ali Şeriati ile uyuşmaktadır. Ancak Ali Şeriati’nin hadiseyi diyalektik materyalizm çerçevesinde ele almasını eleştirerek “inkılapçı

söylem” ile geleneksel matem törenlerini sentezleyen bir yorum biçimini benimsemiştir. Mutahhari'nin ve özellikle de Ali Şeriatî'nin kıyama öngören söylemlerinin İran inkılabına götüren süreçte çok etkin olduğu bilinmektedir.

Ali Şeriatî ve Mutahhari'nin kıyama dair söylemlerine katılan Ayetullah Humeyni ise özellikle Ali Şeriatî'nin geleneksel aşura törenlerine karşı duruş şeklindeki görüşlerini şiddetle reddetmektedir. Ona göre kıyama besleyen esas unsurlardan birisi bilinçli ya da bilinçsizce katılınan söz konusu yas ve matem törenleridir. Bu nedenle Ayetullah Humeyni, yas ve matem törenlerinin düzenlenmesini; ağlamaların gürültülü bir şekilde yapılmasını teşvik etmektedir. Ayetullah Humeyni'nin bu söylemini matem törenlerinin yaşatılması kadar, İran inkılabından sonra ülkede oluşan statükoyu koruma endişesi olarak da mütalaa etmek mümkündür. Zira inkılapçı ve sorgulayıcı dinamik bir söylemin boomerang etkisi gösterip mevcut rejime karşı protestoya dönüşme ihtimali de vardır.

Kuşkusuz Ali Şeriatî, Mutahhari ve Humeyni'nin Kerbela söylemlerinin arka planında kendilerini oluşturan değerlerin izleri söz konusudur. Nitekim Ali Şeriatî'nin söylemlerinde Sosyalizm, aykırı Batılı düşünürler ile İkbâl ve Seyid Kutup başta olmak üzere Sünnî yenilikçi çevrelerin fikirlerinin izlerini görmek mümkündür. Mutahhari ise batı düşüncesinden haberdar olmasına karşın düşünce üretirken daha çok doğulu düşüncüyü kendi içinde yeniden inşa etme taraftarıdır. Bunu avami bir tavırla değil doğulu bir aydın tavrıyla yapmaya çalışmaktadır. Humeyni ise aydın ile avam arasındaki dengeyi gözetecek bir anlayışla düşünce inşa etmeye çalışmaktadır. Humeyni, diğer iki aktöre göre daha gelenekçi; fakat geleneği hedefe doğru kanalize edecek bir yöntem geliştirmek zorunda olduğundan Şeriatî'nin aksine “kültürel formlara saldırmak yerine onları kendi hedefine göre kanalize etme yöntemini” tercih etmiştir.

Şia'nın Kerbela'ya yüklediği anlamlar örneğinde olduğu gibi görülmektedir ki, tarihsel hadiseler, yaşanan zamanın, mekanın, içinde bulunulan şartların çerçevesinde her defasında yeniden yorumlanabilmekte ve konjonktürel anlamlar giydirilebilmektedir. Prototip bir olay olması hasebiyle Kerbela olayının özel bir öneme sahip olması vakıadır. Burada olay veya şahıslar sembolleştirilip zaman ve mekandan soyutlanarak içinde bulunulan şartlara göre yeniden sahneye konmuştur. Ancak hadiselerin konjonktürel inşasını sadece Kerbela ile sınırlandırmak doğru değildir. Zira bu husus yatay (coğrafya) ve dikey (tarih) olarak tüm toplum, ideoloji ya da mezhep mensuplarında görülebilen bir vakıadır.

Kaynakça

Ali ŞERİATİ, *Adem'in Varisi Hüseyin*, Çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınevi, Ankara 2012.

....., *Şehadet*, çev. M. Şayir, Fecr Yayınevi, Ankara, 1989.

BOZAN, Metin “Şii-İmami Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevi Anlatımı, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 477-492.

BÜYÜKKARA “Çağdaş Şîa Düşüncesinde Kerbela'nın Problemleri Mirası: İmam Hüseyin Kazanmak İçin Mi Yoksa Canını Feda İçin Mi Ayaklandı?, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 383-408.

....., “Kerbela'dan İnkılab'a : İmâmî-Şîî Şehadet Düşüncesi ve Problemleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: XLIII, sayı: 2, s. 211-247.

- CA'FERİYÂN, Resûl, *el-Hayâtu'l-Fikriyye ve's-Siyâsiyye li Eimmeti Ehl-i'l-Beyt*, Beyrut 1994.
- DOĞAN, Esra “Kacarlar Dönemi İran Hac Seyahatnamelerinde Kerbela Hadisesi ve Hz. Hüseyin'in Kerbela Yolu”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*, 2010, cilt: I, s. 213-248.
- EBÛ MIHNEF , Lut b. Yahyâ (150/767), *Maktelu Hüseyin*, Bağdâd 1977.
- FURÂT b. İbrahim el-Kûfî (III/IX. asır), *et-Tefsîr*, byy. 1410.
- HUMEYNI, Velayet-i Fakih, İmam Humeyni'nin -ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, Tahran Trz.
- HUMEYNI'NİN -KS- ESERLERİNİ TANZİM VE YAYINLAMA MÜESSESESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÜROSU, *Humeyni'nin Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kiyamı*, , Tahran Trz.
- HURRU'L-AMİLÎ, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin (1104/1692), *Vesâilu's-Şîa*, Kum 1409.
- İBN ESİR, Ebî'l-Hasen Ali b. el-Kerem Muhammed b. Muhammed (630/1322), *el-Kâmil fî't-Târih*, Beyrut 1979.
- İBN KÛLÛYE el-Kummî, *Kâmilu'z-Ziyârât*, Nefef 1356.
- İBN KUTEYBE, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse* (İbn Kuteybe'ye nispet edilir), Beyrut 1997.
- KARL MARKS-FRIEDRICH ENGELS, Komünist Parti Manifestosu, Eriş Yay. Byy.Trz.
- KEŞŞÎ, Muhammed b. Ömer (IV/X. asrın ortaları), *İhtiyâru Ma'rifeti'r-Ricâl*, tsh. ve tlk. Mirâbâd el-Esterâbâdî, thk. Mehdî er-Recâî, Kum 1404.
- KOHLBERG, Etan, “Şii Hadis”, çev. M. A. Büyükkara, *Ekev Akademi Dergisi*, II/2, (2000), s. 47-56.
- KUTBUDDÎN ER-RÂVENDÎ (573/1177), *el-Harâic ve'l-Cerâih*, Kum 1409.
- MECLİSÎ, Muhammed Bâkır (1110/1697), *Bihâru'l-Envâr*, , Beyrut 1992.
- MES'ÛDÎ, Ebi'l-Hasan Ali b. Hüseyin (345/956), *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, thk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, Beyrut 1997.
- MUTAHHARI, Murtaza, *İmam Hüseyin ve Kerbela*, çev. Hasan kanatlı, Kevser yay., İst. 2008.
- MÛFÎD, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân (413/1022), *el-İrşâd fî Ma'rifeti Hucecillâhi ale'l-İbâd*, thk. Muessesetu Al-i Beyt, Beyrut 1993. ...., *Kitâbu'l-Muzâr*, Kum 1413.
- NASR B. MUZÂHİM EL-MINKARÎ, (212/827), *Vak'atu's-Siffîn*, thk. Abdusselâm Hârûn, Kum 1403.
- SADÛK, Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991), *Emâlî*, byy, 1362. ...., *Besâiru'd-Derecât*, Kum 1404. ...., *Kemâlu'd-Din ve Temâmu'n-Ni'me*, tsh. Ali Ekber el-Ğıffârî, Kum 1405.
- TEBER, Ömer Faruk, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008
- TÛSÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (460/1067), *Tehzibu'l-Ahkâm*, Tahran 1365.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (292/905), *Târîhu'l- Ya'kûbî*, Beyrut trz.
- YEZDANI, Abbas “Ashura As A Defense of Islam Against The Dictatorship and Corruption of Umayyad Regime”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*, 2010 , cilt: I, s. 205-212.